

Јелена Р. ЈОВАНОВИЋ СИМИЋ*
Филолошки факултет
Универзитета у Београду

НЕКА МОГУЋА ТЕРМИНОЛОШКА РАЗГРАНИЧЕЊА У ТЕОРИЈИ ТЕКСТА: ХИПЕРТЕКСТ, ХИПОТЕКСТ, ПАРАТЕКСТ, ПСЕУДОТЕКСТ, КВАЗИТЕКСТ

Бавећи се описом и дефинисањем текста, и то у *Вербатологији* (која је објављена 2015.г.), а посебно у *Текстографији* (коју припремо, и где посебно поглавље томе посвећујемо 2.1.1) – ми смо овако схватили текст: „Слободан исказ, ванконтекстуално позициониран, јесте заправо текст, док текстама, контекстуализирани исказ, није текст, већ његова саставница суптекстовног карактера. Текст, овако схваћен, чине (а) самостално употребљен исказ, и (б) низ међусобно смисаоно или и обликом повезаних исказа”. Постоје, међутим, питања, и постоје облици језичког израза о којима је потребно водити даљу расправу, а коју смо заобишли у поменутих књигама. Указаћемо на неке случајеве из тог домена и предложити објашњења, о којима нам ваља повести даљу дискусију.

Кључне речи: текст, претекст, посттекст, паратекст, псеудотекст, хипертекст, хипотекст

1. Уводне напомене

1. Ако је текст појединачан 'самостално употребљен исказ', или 'низ међусобно смисаоно или и обликом повезаних иказа', онда се поставља озбиљно питање шта заправо представља нпр. скуп исказних форми на корицама књиге или часописа, попут оног у *Српском језику* (који нам је случајно управо при руци):

* jelenajo@bitsyu.net

НАУЧНО ДРУШТВО ЗА НЕГОВАЊЕ И ПРОУЧАВАЊЕ СРПСКОГ ЈЕЗИКА
БЕОГРАД

СТУДИЈЕ СРПСКЕ И СЛОВЕНСКЕ
СЕРИЈА I
ГОДИНА XX

СРПСКИ ЈЕЗИК
број XX

2. Пажњу ћемо усмерити на скупове графичких представа које се међусобно растављене презнином, и за сада се нећемо питати јесу ли то појединачне форме или скупови форми. Остављамо то питање по страни, дакле, и поставићемо следеће, које се састоји из више потпитања, и гласи: Је ли ово 'низ исказа', јесу ли они 'смисаоно повезани', и на крају: јесу ли уопште искази.

а) Ако расправу почнемо од краја овог списка проблема, утврдићемо, према ономе што је изложено у нашој *Српској синтакси* (Симић/Јовановић 2002) и *Вербатологији* (Јовановић/Симић 2015), да конструкције пред нама стварно јесу исказне форме, јер у условима у којима су употребљене свака од њих носи извесну информацију.

б) Друго, међу исказима постоји смисаона веза. Наиме, последњим од њих назван је, и нумеричким ознакама идентификован часопис о којем је реч, док га остали подводе под више идентификационе појмове.

в) Је ли онда овај низ исказа оправдано назвати текстом? Ретко ће се ко усудити на такво решење. Разлог чини нам се лежи у томе што је свака исказ постављен у посебан ред: размештени су дакле не по линеарном просторном начелу, већ по планиметријском.

3. Да ли онда закључити да наведени низ, или можда боље: скуп исказа – није текст? И такво методолошко решење изазива сумњу, јер како низ исказа повезаних смисаоно не сматрати текстом!?

Шта онда чинити?

2. Анализа грађе

1. Једина солуција која се може учинити оправданом у односу на горе постављен проблем – јесте: држати се средине. Но где је та средина: рећи да је ово текст и није текст? Ни таква категоризација не би била теоријско-методолошки оправдана. Оправданије је у том смислу рећи да је ово ипак нешто посебно, ни текст ни нетекст, него посебна категорија коју је неопходно некако назвати, па ћемо ми ту неопходност задовољити узевши термин *паратекст*. *Паратекст* има неке особености текста, али се по некима не може изједначити са њиме. А једна од посебности јесте замена линеарног принципа просторним нелинеарним. Тиме је и начело линеарног напредовања информације, које код правога текста представља примарну рецепцију, а

и први корак рецепције, замењено вертикалном перспективом: од општијих према посебнијим значењима.

2. Узећемо сада пример који је сасвим сличан првом по положају у књизи и по броју чланова, али у односу међу члановима разликује се од њега. Реч је о насловној батерији на корици књиге Бранка Ћопића:

BRANKO ĆOPIĆ

NE TUGUJ
BRONZANA STRAŽO
ROMAN

VUK BUBALO
KOMEDIJA

Сада је заправо више него јасно да скупови граfiјских форми не чине, или не чине у свим случајевима појединачни исказ, па ћемо покушати да се и у томе снађемо.

а) Кренућемо у анализи опет од краја. „Комедија” обавештава о карактеру садржаја једног дела књиге на чијој насловној страни стоји. Наравно да је то по себи самосталан исказ. Али је он у уској вези са претходним, који представља наслов тога дела књиге. „Вук Бубало”, рећи ћемо, објашњава садржај текста чији је наслов „Вук Бубало”, стоји према њему у односу експланандума према експланатуму.

б) Исти је однос форме ’роман’ према „Не тугуј, бронзана стражо”. Како смо већ утврдили да су и једно и друго паратекстовне целине, остаје нам да констатујемо да међу јединицама које чине паратекст смисаони односи могу бити врло уски, а могу бити и врло удаљени.

в) Остаје нам да покушамо објаснити однос првог члана скупа према осталима. На плану реалија то је име аутора према насловима његових дела. Али какав је то однос ако га желимо лингвистички објаснити?

3. Да бисмо се могли упустити у то, ваља нам најпре учинити неколике припремне напомене.

а) Вратићемо се нашем првом примеру, и односима целине агрегата који чине његови чланови према садржини часописа. „Српски језик” – као и други наслови овога типа – стоји у односу општег или обухватног назива тематике која се у њему обрађује према маси посебних форми излагања о њему. Општи назив или општи опис према посебним – могуће је назвати *хипертекстом* – и ми предлажемо управо такав термин.

б) *Хипертекстом* се, полазећи са те позиције, мора сматрати и сваки од исказа општијег смисла према ономе мање општег у нашем првом примеру. А сваки такст конкретне садржине према општијем – у том случају представља хипотекст. Наслов, према томе, према поднаслову, као и наднаслов према овоме – јесте хипертекст, а овај потоњи хипотекст; као што и сви они заједно према тексту представљају хипертекст(ове). Но „тело текста”, како се новинари воле изразити, јесте централни део излагања и не заслужује ни

назив хипотекста, у односу на хипертекст, ни хипертекста у односу на оно што му следи.

в) Хипотекстом се може назвати једино закључак у научном раду, епилог у књижевној уметности, завршне формуле правног или проповедног текста и сл.

4. Али име аутора нити је наслов ни наднаслов или сл. Однос ауторства има рекло би се посесивни смисао, а овај није ни у каквој директној вези са садржајем, обимом, стилским карактеристикама или сл. самог текста. Он само стоји испред текста као неки заштитни знак или сл. И управо тај однос може бити основ терминолошког решења за њега – *претекст*. Исти статус по свему судећи имају елементи тзв. штампарског импресума, дакле имена уредника, лектора, коректора, назив штампара, подаци о тиражу итд. У књизи Б. Ћопића он је на неуобичајеном месту, на крају, и гласи:

САБРАНА ДЕЛА БРАНКА ЋОПИЋА
Priredio Živorad Stojković

Jubilarno izdanje povodom pedesetogodišnjice života i
tridesetogodišnjice života i rada Branka Ćopića

Tiraž od 8.000 primeraka objavljen 1964.
Doštampano 15. primeraka 1966.

KNJIGA PETA
NE TUGUJ BRONZANA STRAŽO
—
VUK BUBALO

Tehnički urednik *Borivoje Miladinović*
Nacrt za korice *Janko Krajšek*
Korektor *Zagorka Popović*

Izdavači
Izdavačko preduzeće *Prosveta*
Beograd, Dobračina 30
Izdavačko preduzeće *Svetlost*
Sarajevo, Radojke Lakić 7
Izdavačko preduzeće *Veselin Masleša*
Sarajevo, Sime Milutinovića 4

Štampa
Beogradski grafički zavod
Beograd, Bulevar vojvode Mišića 17

Најпре ваља рећи да оно што је штампано после главног текста свакако није претекст, већ га је могуће назвати *постекстом*. А даље, односи су већ делом објашњени, бар они између неких сегмената. Остаје нам да се замислимо над сегментима који нису били предмет расправе.

а) Између два низа података о тиражу смисаону везу држи реч из другог дела „доштампано”, што личи на линеарни ток напредовања информационог тока. Али између тога сегмента и оних између којих је смештен нема ближег ни смисаоног ни формалног додир. Технички подаци о књизи и информа-

ције о садржају – потпуно су дискретни међусобно јер између осталог не припадају истој сфери карактеристика књиге.

б) Податак описан секвенцом „књига пета” у *хипертекстовном* је односу према двама насловима дела смештених између њених корица. И сад је питање које нас највише занима у овом делу расправе: какав је однос између два наслова.

5. Одговор се делимично може добити у ослонцу на речено о подацима о тиражу. Али само делимично. Другим делом, међутим, одговор мора бити заснован на чињеници да су ово наслови, и да се односе на делове књиге, који су додуше потпуно самостални један у односу на други, али су суседи, следе један иза другог. Називи чак могу бити повезани везником „и”:

NE TUGUJ BRONZANA STRAŽO
I
VUK BUBALO

а) И управо тај моменат указује на постојање извесне, ако не друге, онда бар структурне везе, између посматраних назива. Без обзира дакле што у виду у којем су записани, као скуп не чине прави текст, они малим прерадама могу прећи ту границу и постати текстом. Формацију коју чине назваћемо стога *псеудотекстом*. Исти или сличан статус мислимо да има агрегат који чине подаци о издавачима.

б) Факта о штампару нису сложена по јединственом начелу, већ је „штампа” само привидно издвојено од назива предузећа *Beogradski grafički zavod*. Стварно они чак чине јединствену реченицу од субјекта и предиката. Проблем нам представљају називи места и улице: Beograd, Bulevar vojvode Mišića 17. Њих је најлакше сврстати са онима из претходног пасуса у псеудотекст.

в) Али анализу још нисмо довели до краја, јер нам преостаје секција са техничким уредником, нацртом за корице и коректором. Сад бисмо могли нагађати о сличности са насловима делова књиге или сл. – али је ту слаба помоћ јер овде нема никаквих симптома смисаоне везе. Смешан би био и покушај увођења везника, јер он ту не стоји. Конструкције су повезане једино простором, и ничим више. Рећи ћемо да чине нешто као *квазитекст*.

3. Закључна разматрања

1. Сада нам, пре повратка нашем задатку из т. 2-в – а он гласи: објаснити, разуме се – лингвистички, – однос првог члана скупа према осталима; – предстоји још један врло неугодан посао да препознамо управо односе међу подацима, односно скупинама података из импресума. Ево новог примера да нам буде ближи очима:

SABRANA DJELA IVE ANDRIĆA

REDAKCIJSKI ODBOR

Josip Vidmar, Grigor Vitez,
Petar Džadžić, Muharem Pervić

PRIREDILI

Petar Džadžić, Muharem Pervić

2. Овде се издвајају три скупа података: „Сабрана дјела” чине један скуп, подаци о редакцијском одбору други, а о приређивачима трећи. Несумњиво је да међу њима постоји нека општа веза јер се односе на исти предмет: сабрана дела.

а) Ипак, на лингвистичком, па унеколико и на смисаоном плану, то су потпуно самосталне конструкције повезане само простором. Тај тип односа познат је нпр. између речи којима се апострофира адресат и саме поруке, као на следећем прогласу из Андрићеве *На Дрини ћуприје*:

Stanovnici Bosne i Hercegovine!

Vojska Cara Austrijskog i Kralja Ugarskog prešla je granicu vaše zemlje.

Ona ne dolazi kao neprijatelj...

б) Једина веза међу чињеницама које се износе у скуповима исказа јесте заједнички простор који запремају. Такву врсту агрегата ми ћемо назвати *квазитекстом*, и заправо сматрати простом збирком текстовних структура, а не на било који начин обједињеном формацијом.

3. Закључак је начелни да сем текста у правом смислу термина постоји и низ других облика просторног и сличних обједињавања исказа који се врло разликују по међусобним односима делова, и који заслужују разноврсна терминолошка решења да би се разликовали између себе и од текста као структуриране целине.

ИЗВОРИ

Андрић 1963: I. Andrić, *Na Drini ćuprija*, Sabrana djela – knjiga pet, Zagreb.

СЈ 2016: *Српски језик*, бр. XX, Студије српске и словенске, серија 1, Београд: НДСЈ.

Ћопић 1966: В. Ћопић, *Ne tuguj bronzana stražo – Vuk Bubalo*, Beograd – Sarajevo.

ЛИТЕРАТУРА

- Јовановић/Симић 2015:** Ј. Јовановић Симић, Р. Симић, *Вербатологија – основи теорије о вербализацији света*, Београд: НДСЈ и Јасен.
- Јовановић/Симић у шт.:** Ј. Јовановић Симић и Р. Симић, *Текстографија*, Београд: НДСЈ и Јасен.
- Симић/Јовановић 2002:** Р. Симић и Ј. Јовановић, *Српска синтакса I–IV*, Београд: НДСЈ и Јасен.

Jelena Jovanovic Simic

SOME POSSIBLE TERMINOLOGICAL DEMARCATION IN THEORY OF THE TEXT:
HYPERTEXT, HYPOTEXT, PARATEXT, PSEUDOTEXT, QUASITEXT

Summary

Author starts from the understanding of the text as a dual-structured parts: 1) as a testimony independently used, and 2) as a plurality of spaced meaningfully related or form and expression. The paper, however, identifies different forms of linguistic expression that make up the so-called. quasitext, paratext, hypotext or hypertext. Finally, the author concludes that I have text in the true sense of the term there are several other forms of physical and similar unifying statement which vary widely in their relations of parts, and which deserve diverse terminological solutions.